

71 (71).
AĞASI ARŞAK KAROYAN'IN ANLATTIKLARI
(1913, KARS, TSİPİNİ K. DOĞUMLU)

Kars bir Rus kolonisiydi. Rusya Avrupa devletlerine karşı savaşa girdi ve ordusunu cepheye gönderdi.

Önce köyümüzün adının niye Tsıpnı olduğunu açıklayayım. Köyün içinden geçen nehir köyü ikiye böler; o yüzden de köye Tsıpnı adı verilmiştir.

İlk göç 1918 yılında, Türkler Ermenileri göçe zorladıklarında yaşandı. Tigor Köyü Çarlık Rusyası döneminde askeri bir merkezdi; köyümüze 3-4 kilometre mesafedeydi.

Silahlı Türkler gelip kendi dinlerini ve geleneklerini Ermenilere zorla kabul ettirmeye çalışıyorlardı. Ermeniler ise bunu kabul etmiyorlardı; güçlerinin yetersiz olmasından dolayı direniş de gösteremeyecekleri için mecburen göç yolunu tuttular.

Ailemizi hatırlıyorum : babam beni ve benden iki yaş büyük ablamı kaldırıp arabaya bindirdi ve düşmememiz için bağladı. Yolda, Türkler bize ateş açıyorlardı. Biz de mecburen kaçıyorduk. Yolda, babamın arabayı durdurduğunu, ablamla benim aşığımızı hatırlıyorum. O bizim köyün kervanıydı. Bir oğlan bana yaklaşıp elimde tuttuğum babamın tüfeğini benden istedi; ben de vermedim; yere düşüp kolumu kırdım. Dedemin erkek kardeşi sınıkcıydı, kolumu bağladı.

Yol Tsıpnı'den merkeze, yani Kars'a gidiyordu. Kars'a girdiğimizde annem bize : "Burası Kars" dedi.

Ben ve ablam başımızı kaldırdık; Kars'ın bir tepsi gibi tepelerle çevrili olduğunu gördük; yukarda iki kale vardı. Kars'ın içinden geçtiğimiz zaman şehri ilk defa olarak gördüm. İnsanlar, dükkânlar gördüm. O şehir bizim Tsıpnı Köyü'nden daha zengin bir yerdi. Kars'ı da terk ettik. Alagyaz İstasyonu'na gittik.

Aras Nehri'nin öbür yakasına geçtiğimiz zaman nehir taşmıştı. Bizim milletin yarısını sular götürdü. Ben arabadaydım. Suyun içinden geçerken arabamızın yarısı suya batmıştı; çeke çeke onu sudan çıkardık.

Sülalemizde 23 kişi vardı. Aras'ı geçtikten sonra geriye birkaç kişi kaldı. Babam Yerevan'a gitmek istiyordu; ama Mastara ve Talin'in kesişme noktasında Türkler onu soyup öldürdüler.

Amcam hayvanlarımızı Mastara düzlüğüne otlatmaya götürmüştü; Türkler amcama saldırıp hayvanları gasp etmişler, onu ve arkadaşımı da öldürmüşler, hayvanları sürüp götürmüşlerdi. O günden sonra hayvanımız kalmadı. Mastara'da yere düşen buğday tanesini bile topluyorduk; zira aşırı derecede fakirleşmiştik.

Sonra dedem kolera hastalığına yakalandı ve öldü. Türkler Maralick yakınlarında dedemin erkek kardeşini takip edip, hem kendisini, hem karısını, hem de oğlu Vaçakan'ı öldürmüşlerdi.

Sonra, köyümüze nasıl döndüğümüzü hatırlamıyorum; ama köye döndük. Köyümüz tamamen harabeye çevrilmişti. Evlerimizi yıkmış ve bütün ekmek depolarını boşaltmışlardı. Orda yaşamaya başladık. Köyde, içinde buğday sakladığımız kuyular vardı. Annem benim ve ablamın elinden tutup ahırlarımızın bulunduğu karşı tepelere tırmandı. Buğday kuyularımız ordaydı; yemek için ordan biraz buğday getirmeye gidiyorduk. Ama baktık ki, Türkler buğday kuyularının yerini bulup yağmalamışlar. Orda bir buğday tanesi dahi bırakmamış, ahırları da yakmışlardı. O zaman annem Türklere ait arazileri gösterdi ve bize şöyle dedi : "Bekleyin, gidip biraz sebze toplayayım."

O zaman, Türkler bizi yakalamak için arkamızdan koşmaya başladılar. Biz nefes nefese tepeden aşağı inip kaçtık.

Rus Hükümeti bu durumu görerek, aç insanlara gıda ve giyecek yardımı yaptı. Köyde açlıktan ölenlerin sayısı çok fazlaydı; zira hem hasta, hem de açtılar. Bize ekmemiz için arpa verdiler. Bizim ve bütün diğer köylülerin toprağı sürececek hayvanı yoktu. Dayım gelip arpa tarlamızı sürdürdü, ekti ve kendi köyü olan Çırçı'ye döndü.

1919 yılında yaşanan ikinci göç döneminde, arpa ektikten sonra hiç birşeyimiz kalmamıştı; tarladan kuzukulağı koparıyor, taneleri öğütüp ekmek pişiriyor ve bunu yeşil sebzelerle yiyorduk. Ben ve ablam, bütün ailemiz, götürüp öğütmek ve ekmek pişirip yemek için sabırsızlıkla o arpa başaklarının olgunlaşmasını bekliyorduk. İşte öyle büyük bir özlemle bekliyorduk o arpaların olgunlaşmasını. Arpa olgunlaştı, hasat ettik, tahtalarla dövdük, una dönüştürmek için öğütmeye götürmek amacıyla kuruturken, Rusya'nın Kars'ı Türklere teslim ettiğini ve Türklerin geldiğini bildirdiler. Bize sadece kaçma seçeneğı kalıyordu.

Yeniden göç yolunu tuttuk. O zamanlar ne hayvanımız, ne de yaşamımızı sürdürmeyi mümkün kılacak imkânlarımız vardı; ellerimiz boş, yarı çıplak ve yalınayak yeniden göç ettik. Ailenin küçük çocuklardan oluşan bir kısmı da yolda öldü. Mesela dedemin erkek kardeşinin karısı kaçış esnasında, emzirdiğı bebeğı yolun kenarına, taşların üstüne atmış; zira bebeğı taşıyamıyormuş. Dedem kardeşinin karısının kucağında bebeğinin olmadığını fark edip sormuş : "Anuş, çocuk nerde?"

Anuş ona şöyle cevap vermiş : "Ben kendimi taşıyamıyorum; onu yolda taşların üzerinde bıraktım."

Ailenin büyüğü olan dedem erkek kardeşine : "Git, onu getir" demiş.

Kardeşi gidip çocuğı getirmiş.

Alagyaz İstasyonu'na vardık. Bizimkilerden birçoğı ölmüştü. Mastara'ya vardık. Küçük çocuklar hastalanıp, açlıktan ve hastalıktan öldüler. Ailemizdeki 23 kişiden geriye 12 kişi kalmıştı.

Alagyaz İstasyonu'nda, Mastara'da 2-3 gün kaldık. "Türkler Mastara'ya geliyor" dediler. Annem benim ve ablamın elinden tutarak Yerevan'a kaçtı. Türkler tepelerden ateş ediyorlardı. Biz yalınayaktık. Yol taşlı ve dikenliydi. O yoldan kaçarak Eçmiatsin'e vardık. Orda, annem ablamı Amerikan Yetimhanesi'ne teslim etti.

Yerevan'a vardığımızda 1919 yılının sonbahar mevsimiydi. Tsakh Meydanı'nda bir hayvan pazarı vardı. Biz muhacirler açtık. Çok sayıda muhacir, 30-40 aile ışığın olmadığı bir hana yerleştik; karanlık basınca yatıyorduk. Yerevan'da tifo, kolera gibi çok bulaşıcı hastalıklar yayılmıştı. İnsanlar her an, hatta sokaklarda yürürken bile ölüyorlardı. Yerevan sokaklarında ölenlerin cesetlerini toplamak için her gün özel arabalar dolaşıyordu. İnsanlar öyle fakirleşmişlerdi ki, ölen insanların elbiselerini çıkarıp, çıplak cesetleri arabaya yüklüyor ve götürüp çukura atıyorlardı.

1920'de, yalnız ve umutsuzluğa kapılmış annem, bizim köylülerden ismi Karo olan biriyle yeniden evlendi. Karo bizi Aramus Köyü'ne götürdü. Orda iki ay kaldık. Üvey babam anneme : "Çocuklarını yetimhaneye götür; ben onlara bakamam" diyordu.

Annem o zamanlar hamileydi; yalınayak yürüyerek bizi Aramus'tan Yerevan'a getirdi, babaanneme teslim etti. Babaannemle oturan amcamın karısı ona : "Biz kendimiz geçinemiyoruz; onları yetimhaneye götür" dedi.

Bir gün Ararat tröst şirketine ait Şustov fabrikasının avlusunda kimsesiz çocukları topluyorlardı. Orda toplanan çocukların sayısı bini aşıyordu. Kayıt işlemini durdurduklarında sıra henüz bana gelmemişti; benden önce 200 kişi vardı. Herkes dağıldığında, amcamın karısı Şustov fabrikasının avlusunun ahşap kapısına yaklaştı; kapının alt kısmında bir çocuğun geçebileceği büyüklükte bir boşluk olduğunu fark etti ve bana : "Kafanı bir içeri sok bakalım, geçebilecek misin" dedi.

Kafamı içeri soktum; kendisi de arkamdan itti; içeri düştüm; gidip avludaki çocukların arasına karıştım.

Akşam bizi arabalara bindirip Eçmiatsin'e götürdüler. Arabanın içindeki çocuklar yarı çıplak, kirli, bitliydi; ayrıca uyuzdan mustarıptiler. Bizi Hripsime Kilisesi'nin odalarına yerleştirdiler. Sabah din adamları gelip kaç çocuk getirildiğini tespit etmeye başladılar. Listedeki isimleri okudular. Listede benim adım yoktu. Rahiplerden biri beni Yerevan'a geri göndermelerini emretti; ama uzun boylu bir din adamı ağladığımı görünce bana acıdı ve adımın listeye eklenmesini emretti. Çocukların yüzde 90'ı uyuz hastalığına yakalanmıştı. Her sabah sobalar yakılıyordu; öksüzler sobanın yanında durup ısınıyor, vücutlarına o zamanlar uyuzun tek ilacı olan kükürtten hazırlanmış bir macun sürüyorlardı. O şekilde iki ay geçtikten sonra bazıları zar zor iyileştiler. Ben Eçmiatsin'deyken ablam Eçmiatsin kızlar yetimhanesindeymiş; ama ben onu tanımıyordum. Babaannem ablamı görmek için Yerevan'dan gelmiş ve onun ölmek üzere olduğunu görmüş. Yaşlı kadın onu sırtına alıp Yerevan'a götürmüş; ama ablam 1920'de ölmüş. O Komitas Parkı'nda gömülüdür.

Annem 1920'de Aramus'ta bulunduğu sırada doğum yapmış. Köylülerden, babaaneme biricik oğlu Ağasi'yi yanına götürmesini söylemelerini rica etmiş; zira kendisi lme yaklaştığını hissediyormuş. Babaannem beni önce Yerevan'a, Yerevan'dan da Aramus'a götürdü; ama annem ben oraya varmadan önce ölmüştü.

Yeniden Eçmiatsin'e, daha sonra Stepanavan'a nakledilecek olan yetimhaneme döndüm. Stepanavan'da bulunduğum sırada trahoma yakalandım. Her gün hasta çocuklarla beraber dispansere götürülüyor ve gözlerime mavi şap sürüyorlardı. Bir gün sıramız Amerikan yetimhane depolarının karşısında durdu; zira çocuklardan biri kendini iyi hissetmiyordu. O zaman, adı Antik olan o deponun çalışanlarından biri bana yaklaştı ve sordu : "Nerelisin?"

- Tsıpniliyim, dedim.

O da bana : "Yahu beni tanımadın mı? Ben halanın kaynıyım" dedi.

O zamanlar ben bütün slalem tarafından kaybolmuş sayılıyordum. Antik sayesinde yerimi öğrendiler; zira daha sonra yetimhanemizi Aleksandrapol'a naklettiler; ona Poligon adını veriyorlardı. şiraz, Alazan da benimle beraberdi. Burda durum çok kötüydü. Günümüzü yarı a yarı tok geçiriyorduk; çünkü yetimhanenin erzak deposu yanmış olduğundan erzak yoktu.

Babaanem Aleksandrapol yetimhanesine beni görmeye geldi ve 1927 yılına kadar babaannem bir daha beni görmeye veya yanına çağırmaya fırsat bulamadı.

1927'de, Amerikalılar Sovyetler Birliği'nin talebi üzerine, yakınları olan kszleri yakınlarının yanına gönderdiler; yakını olmayanları ise Sovyet yetimhanesine teslim ediyorlardı. O zaman bütün çocukların yakınlarına gidip çocuklarını yetimhaneden almalarını söylediler. Benimle ilgilenecek hiçbir yakınım yoktu. Talinli ocuksuz bir adam yetimhaneden bir çocuğu evlat edinmek istemişti. Benimle yetimhanede bulunan Talinli bir ocuk ona benden bahsetmiş, hiçbir yakınım olmadığını, gelip beni alabileceğini söylemişti. O adam Leninakan Yetimhanesi'ne, sözde benim onun yeğeni olduğumu ve beni alıp Talin'e götürmek istediğini belirten bir mektup yazmıştı. "Ağasi Arşak Sahakyan isimli ocuk benim erkek kardeşimin oğludur" diye yetimhaneye bir mektup yazmış; ama Leninakan Yetimhanesi'nde o ismi taşıyan bir ocuk bulunamamıştı. Bütün Ağasileri toplayıp sorguya çekmişler, sonra da benim üzerimde durmuşlardı.

1927 sonbaharında on beş çocukla beraber beni bir arabaya bindirip Talin'e götürdüler. Orda adamın birinin grup şefine yaklaşıp "Ağasi hangisi" diye sorduğunu gördüler. Ben onun bizim yakınımız olmadığını hissettim ve çok korktum; onların çocukları götürüp ortadan kaldırdıklarını biliyordum. Ben de gitmedim; "O benim amcam değil" dedim.

Talin'de yaygarayı bastım; orda bir sürü köylü vardı.

Grup şefi irademi kırmanın imknsız olduğunu görüp mecburen beni Leninakan Yetimhanesi'ne geri götürdü.

On beş gün geçmeden, Pirmalak'ta yaşayan dedemin erkek kardeşi o gürültüden haberdar olup : "O benim ağabeyimin tornudur" demiş.

Yetimhaneye hakkımda teferruatlı bilgiler vermiş. Bir ay sonra beni Pirmalak'a götürdüler. Yetimhaneden sonra gidip babaanemi buldum. Pirmalak'ta kalmadım. Dedemin erkek kardeşi beni bir hayvan yetiştirme çiftliğinin bulunduğu Alagyaz İstasyonu'na götürdü. Dedemin kız kardeşinin yanında beş gün kaldım; sonra koyunları bir vagona yüklediler, beni de koyunların arasına koydular ve vagonun kapısını kapattılar. Tren her istasyonda duruyor, su, odun alıyordu. Yerevan'a vardığımda üstüm kirlenmişti. Yerevan'a gelmiş, babaanemin evinin yerini unutmuştum. 26 Komiserler Parkı'nın yakınlarına gidip durdum. Bana bir hamal yanaştı ve sordu : "Niye burda duruyorsun?"

- Yetimhaneden geliyorum; babaannemin evinin nerde olduğunu unuttum.

- Nerelisin?

- Tsıpniliyim.

- Ben de Tsıpniliyim; birisini tanıyorum; gel seni ona götüreyim. O sana yakınlarının nerde olduğunu söyler.

Beni Ğantar'a* götürdü. Sorular sordu ve beni dedemin erkek kardeşinin kızının kocası Arşaluys'un dükkânına götürdü. Arşaluys bana şöyle dedi : "Otur. Dükkânı kapatayım; sana babaannenin evini gösteririm."

Akşam o adam beni babaanneme götüreceği yerde halamın evine götürdü. Halam durumu anlayınca ağlamaya başladı. Gidip babaanemi çağırdı. Babaannem amcamın kızıyla birlikte beni görmeye geldi. Ben o kızı görünce : "Ben bu kızı bizim yetimhanede gördüm" dedim.

Meğer o benim öz amcamın kızımı da, haberim yokmuş.

Babaannem o zamanlar bir adamın evinin koridorunda kalıyormuş. Benim babaannemle birlikte oturacağımı görünce ev sahibi babaanneme : "Artık benim evimde kalamazsın" dedi.

İki ay sokaklarda yaşadık. Sonra Şehir Sovyet'i bize kapısı kırılmış, penceresiz bir kiler tahsis etti. Varlığımı sürdürebilmek için çarşıda su sattım. Arkadaşlarımın yardımıyla Piyonerler [Öncüler] Örgütü'ne girdim. Her pazar günü piyoner toplantısı yapıyorduk; orda spor yapıyor ve okunan bildirileri dinliyorduk.

Bir keresinde Halk Komiserleri Kurulu binasının avlusunda jimnastik hareketleri yaparken kısa bir şort giymiş, onu belime dar bir kumaş parçasıyla bağlamıştım. Beden eğitimi sırasında kumaş yırtıldı, şortum düştü; çocuklar benimle alay etmeye başladılar. O zaman, Hayk Azatyan piyoner müfrezesi komutanına dersten sonra beni yanına götürmelerini emretti. Beni ona götürdüler. O, beni giydirmeleri için kadınlar bölümünün yöneticisi Siruş Makints'i yanına çağırdı. Finans bölümü yöneticisi bana aylık 20 rubli maaş bağladı ve Kond Okulu'nun

dördüncü sınıfına yerleştirdi; ayrıca, Şehir Sovyeti'nin bana bir oda tahsis etmesini sağladı. Abovyan Okulu'nda da öğrenim gördüm. Ondan sonra, İnşaat Okulu'nda, Devlet Üniversitesi'nin iktisat fakültesinde öğrenim gördüm. Çalışmaya başladım. İkinci Dünya Savaşı'na katıldım.

Őimdi emekliyim. Kendimi buldum; ama artık çok yaşlıyım.

* Eski Yerevan Çarşısı